

"خزر _ دریای فرصت‌ها"

کتاب «خزر - دریای فرصت‌ها» توسط خانم النا گئورگیونا کاتیوا دارنده دکترای علوم سیاسی و نامزد علوم فنی و آقای پروفیسور لاریسا سمونوا بوران دارنده دکترای علوم اجتماعی و نامزد علوم فلسفه تالیف و تدوین گردیده است. اعضای هیات تحریریه آن پروفیسور ژیلتسوف نامزد علوم حقوقی (رئیس هیات تحریریه)، پرفیسور آنی کین دارای دکترای علوم اقتصاد، پروفیسور وان تسو دارای دکترای جامعه‌شناسی، پروفیسور آرون موگاندی دارای دکترای علوم سیاسی، پرفیسور روبال دارای دکترای علوم جامعه‌شناسی (مدیر مسئول) و چرداکف دارای دکترای علوم حقوقی می‌باشند. اعضای هیات نقد و بررسی مقالات تحقیقی پرفیسور زون دارنده دکتری علوم جغرافیا و کوپلین دارنده دکترای علوم فنی می‌باشند.

تهیه این کتاب و فعالیت‌های پژوهشی در زمینه تشریح وضعیت دریای خزر، در چارچوب برنامه‌های "منابع نفت و گاز روسیه در زمینه امنیت انرژی" به ریاست پروفیسور روبان از کشور روسیه، پروژه چینی - روسی به طور مشترک با دانشگاه تسین هوا (پکن) به ریاست پرفیسور وان تی سی از کشور چین و پروژه روسی - هندی مشترک با دانشگاه جواهر نهرو (دهلی نو) به ریاست پرفیسور آرون موگاندی از کشور هند انجام پذیرفته است.

در این اثر تحقیقی، تحلیلی از وضعیت دریای خزر، مسایل و راه‌های ممکن برای حل آنها از جمله: وضعیت و تعیین حدود دریای خزر، ارزیابی منابع انرژی دریای خزر، بهره‌برداری از منابع هیدروکربورها و نفت و گاز توسط کشورهای ساحلی، تعیین ظرفیت نفت و گاز و تاثیر آن بر توسعه اقتصادی - اجتماعی کشورهای ساحلی دریای خزر، حفاظت از منابع طبیعی زیست محیطی و توازن اکولوژی ارائه شده است. در کتاب آمده است که مسایل با احتساب منافع تمامی کشورهای ساحلی همچون؛ روسیه، قزاقستان، آذربایجان، ترکمنستان و ایران مطرح گردیده است.

نویسندگان کتاب اندیشه و هدف اصلی این اثر تحقیقی را برگزیدن بهترین راه ممکن در جهت فرآیند همگرایی کشورهای حوزه دریای خزر، تثبیت موقعیت در منطقه، پیشگیری از مناقشات میان کشورها و استفاده مؤثر از منابع با در نظر گرفتن حفظ سیستم اکولوژی مخازن آبی منحصر به فرد آن بیان می‌کنند.

در کتاب "خزر- دریای فرصت‌ها" ضمن اشاره به یک اثر تحقیقی دیگر با عنوان "خزر- دریای مسایل" که در سال ۲۰۰۳ به چاپ رسیده است، با آوردن عبارت "از دریای مسایل به سوی دریای فرصت‌ها" هدف انتشار این کتاب را توصیف جامعی از وضعیت خزر بیان کرده و اظهار داشته است که در سال ۲۰۰۳ هنگام چاپ اثر تحقیقی "خزر - دریای مسایل" توجه بر روی منحصر به فرد بودن منطقه و در هم آمیختگی فشرده بسیاری از مسایل از قبیل مرزهای خشکی مناطق ساحلی و نیز تعیین حدود دریای خزر متمرکز شده است و در آن کتاب اشاره شد که مسئله ذخایر و استفاده مؤثر از آن و سپس توسعه کامل اقتصادی منطقه‌ای و کشورها با تقسیم ارضی ارتباط فشرده‌ای دارد. اما پس از گذشت ۵ سال و در سال ۲۰۰۸ سعی گردید تا تجربیات مربوط به حل این مسایل جمع‌آوری گردد و توجهات به ویژه بر روی چشم‌اندازهای توسعه منطقه‌ای که در صورت ایجاد همکاری نزدیک میان کشورهای ساحلی آشکار خواهد شد، معطوف گردد.

در کتاب آمده است که ثروت‌های طبیعی دریای خزر هم از لحاظ زیست محیطی که این دریا دارای بزرگترین ذخایر ماهی‌های خاویار و صیدی و دنیای غنی جانوری و گیاهی در جهان است و هم از لحاظ مواد خام هیدروکربورها می‌تواند منطقه را از لحاظ اقتصادی شکوفا نماید و یا اینکه آن را در یک گرداب تفرقه و نزاع بیاندازد و عدم حل و فصل مسئله تعیین حدود دریای خزر و وضعیت رژیم حقوقی آن می‌تواند موجب اختلافات و مناقشه هم در تعیین اختیارات معادن نفت و گاز و هم در مقیاس حوزه‌های ذخایری که تا کنون شناسایی نگردیده است، شود.

نویسندگان معتقدند که نظرات کارشناسان غالباً در ارزیابی حوزه‌های ذخایر دریای خزر بسیار متمایز است و استفاده مؤثر کشورهای ساحلی دریای خزر از ظرفیت‌های هیدروکربورهای آن دریا برای توسعه اقتصادی- اجتماعی خود کشورها و نیز تامین شکوفایی مردم ساکن منطقه بدون همگرایی نزدیک کشورهای ساحلی دریای خزر و توسعه جامع منطقه امکان‌پذیر نمی‌باشد.

این کتاب شامل شش فصل، یک نتیجه‌گیری، عبارتها و اختصارات استفاده شده، کتاب‌شناسی و دو ضمیمه می‌باشد.

فصل اول کتاب به تاریخ دریای خزر، تعیین حدود دریای خزر و مسئله رژیم حقوقی آن دریا اختصاص داده شده است و دو دوره تاریخی آن دریا را از زمان قدیم تا زمان فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و دوره‌ی پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و ایجاد کشورهایی در فضای شوروی سابق بیان داشته و به موضوعات مربوط به سهم کشورهای ساحلی دریای خزر و موارد مطرح شده در این خصوص پرداخته است. در این فصل نقل قولی از آقای کالودکین رئیس انجمن حقوق بین‌الملل روسیه که توسط وی در کنفرانس بین‌المللی (خزر : مسایل حقوقی) در فوریه سال ۲۰۰۲ بیان شد، بدین شرح آمده است: "وضعیت حقوقی و رژیم حقوقی برخلاف نظر برخی از دانشمندان که معتقدند این دو مقوله یکی هستند، دو مقوله متفاوت می‌باشند. اگر اوضاع مکانی به سؤال آنچه که متعلق به دولت‌ها است، مثل (دریای سرزمینی) و یا برعکس به سوال عدم اطاعت از حاکمیت و اختیارات قانونی هر دولت مثل (دریای آزاد) پاسخ می‌دهد، در آن صورت مفهوم رژیم حقوقی مستقیماً با مجموع حقوق و وظایف دولت‌ها در خصوص استفاده از این فضای دریایی می‌باشد".

فصل دوم به مسئله نفت دریای خزر در چارچوب اقتصاد و سیاست کشورهای ساحلی دریای خزر اختصاص یافته است. بخش اول این فصل در زمینه بررسی مسایل مربوط به منابع هیدروکربورهای دریای خزر بوده است و تاریخ کشف اولین منابع نفتی در این دریا، آمار ارزیابی شده در خصوص منابع ثبت شده و ذخایر احتمالی این دریا برای هر یک از کشورهای ساحلی را مطرح نموده است. بخش دوم فصل به کشور آذربایجان و ذخایر نفت و گاز این کشور و همکاری‌های نفتی و گازی با کشورهای منطقه و معدن شاه-دنیز آذربایجان اشاره دارد. بخش سوم با عنوان خزر روسی: مسایل و چشم‌اندازها، نقش روسیه را به عنوان یکی از بزرگترین کشورهای صادرکننده نفت در جهان در دریای خزر بیان می‌کند و به اقدامات روسیه در زمینه نفت و گاز، همکاری نفتی و گازی با کشورهای منطقه و ذخایر نفت و گاز آن کشور می‌پردازد. بخش چهارم فصل دوم، به کشور قزاقستان به عنوان یکی از کشورهای ساحلی دریای خزر اختصاص یافته و به فعالیت‌های آن کشور در زمینه نفت و گاز، معادن بزرگ آن کشور همچون تنگیز، کاراچاگاناک، کاشاگان اشاره داشته است. بخش پنجم این فصل به کشور ترکمنستان

و نقش صادرات گاز این کشور در طی سال‌های گذشته پرداخته است. بخش ششم این فصل به کشور جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک قدرت بزرگ نفتی در جهان که برخوردار از بیش از ۱۰٪ ذخایر جهانی است، اشاره دارد و به فعالیت‌های ایران در زمینه نفت و گاز و همکاری ایران با دیگر کشورها در زمینه نفت و گاز، انعقاد پروژه‌های مشترک و خصوصاً میدان نفتی پارس جنوبی اشاره دارد.

فصل سوم به راه‌های حمل منابع نفت و گاز در دریای خزر اشاره دارد که شامل دو بخش راه‌های حمل نفت دریای خزر و نیز راه‌های حمل گاز دریای خزر می‌باشد. در این فصل راه‌های موجود حمل نفت و گاز در دریای خزر و نیز پیشنهادات کشورهای در خصوص راه‌های انتقال نفت و گاز دریای خزر به دنیا از طریق کشورهای ساحلی دریای خزر و نیز کشورهای منطقه مطرح شده است.

فصل چهارم، منطقه آستاراخان را به عنوان خط مقدم روسیه در دریای خزر و با توجه به ویژگی‌های طبیعی و اقتصادی این منطقه مورد بررسی قرار داده است. در این فصل جغرافیا و شکل زمین استان آستاراخان، منابع آبی، معادن زیر زمینی، تشکیل معادن معدنی و ذخایر نفت و گاز استان آستاراخان، صنعت نفت و گاز و کارخانه‌های صنعتی مربوطه، سابقه بندر الیا و توسعه اقتصادی - سیاسی و اجتماعی استان آستاراخان در سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۰۳ مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل پنجم به موضوع حفاظت و استفاده از منابع محیط زیست دریای خزر اختصاص داده شده است. این فصل به سابقه تاریخی این مسئله از زمان قبل از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و همکاری میان ایران و شوروی در این زمینه و نیز اقدامات سال‌های اخیر اشاره دارد. در این فصل در خصوص منطقه حفاظت شده دولتی آستاراخان - مروارید دریای خزر، تاریخ پیدایش این منطقه و فعالیت‌های آن، موسسه علمی - پژوهشی ماهیگیری دریای خزر و تاریخچه آن و نیز عوامل مؤثر بر محیط زیست دریای خزر توضیحاتی ارائه گردیده است.

فصل ششم در خصوص تدوین سیستم بهره‌برداری حقوقی - قانونی از معادن نفت و گاز دریای خزر می‌باشد و در این فصل آمده است که قوانین می‌بایست اصول فعالیت‌های سازمانی، اقتصادی و حقوقی در خصوص بهره‌برداری از منابع هیدروکربورها در دریای خزر را مشخص نمایند.

خزر - دریای فرصت‌ها / ۱۸۳

ضمیمه اول کتاب به پیشنهادات مربوط به طرح مدل قانونی مربوط به بهره‌برداری از معادن هیدروکربورهای دریای خزر اشاره کرده است و ضمیمه دوم شامل فهرست اقدامات قانونی، نرم‌ها و اسناد آموزشی - راهنمایی که برای استفاده در انجام تحقیقات مهندسی - اکولوژی در دریای خزر توصیه شده است، می‌شود.

امیر رضانی